

جایگاه هویت ملی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ایران

دکتر مهدی محمدی*، فرشته صفری**
دکتر رضا جعفری هرندی***

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۴/۱۰

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۲/۱۰

چکیده

هویت ملی نشانگر شخصیت هر ملت است که می‌تواند آن ملت را در بین سایر ملل مطرح و برجسته نماید. هدف این بررسی، تعیین میزان توجه کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی به مقوله هویت ملی است. روش پژوهش، توصیفی از نوع تحلیل محتوا می‌باشد. جامعه آماری کلیه ۴۳ کتاب درسی دوره‌ی ابتدایی چاپ شده در سال ۱۳۹۶ است که با استفاده روش سرشماری (تمام شماری)، تمام جامعه آماری مورد مطالعه قرار گرفت. ابزار گردآوری داده‌ها، فرم تحلیل محتوای کتاب‌های درسی محقق ساخته بود. برای تحلیل داده‌ها از روش تحلیل محتوا به کمک تکنیک آنتروپی شانون استفاده شده است. یافته‌ها نشان داد که در بین مؤلفه‌های هویت ملی (فرهنگی، سیاسی، نمادها)، مؤلفه سیاسی با ۲۷۴ مورد، مؤلفه فرهنگی ۲۷۳ مورد و نمادها ۱۹۵ مورد در کتاب‌های درسی بکار رفته‌اند. همچنین یافته‌ها نشان داد که بیشترین مقدار ضریب اهمیت در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی را پایه سوم و کمترین مقدار را پایه دوم ابتدایی داشته است.

کلیدواژه‌ها: دوره ابتدایی، هویت ملی، مؤلفه فرهنگی، مؤلفه سیاسی، نمادها، تحلیل محتوا.

*. دانشیار و عضو هیئت علمی گروه آموزشی علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه قم

Mahdi.mohammadi203@gmail.com

**. دانشجوی کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه قم

f.safari1394@yahoo.com

***. نویسنده مسئول: دانشیار و عضو هیئت علمی گروه آموزشی علوم تربیتی، دانشگاه قم، قم، ایران

rjafarih@gmail.com

مقدمه

هویت واژه عربی است که از کلمه «هو» به معنی «او» گرفته شده است. هویت ملی، عامل همبستگی و شکل‌گیری روح جمعی در یک ملت و مشخصه و معرفه آن در میان دیگر جوامع به شمار می‌رود. وقتی به مسئله هویت ملی توجه می‌کنیم، در حقیقت به شخصیت واقعی یک قوم و یا یک ملت نظر می‌افکنیم؛ شخصیت و تشخیصی که از خصوصیات، ویژگی‌ها و امتیازات مردم یک سرزمین حکایت دارد (رضوی دینانی، شریفی و علی‌بخشی، ۱۳۸۹). هویت ملی عاملی است که می‌تواند ملتی را در میان ملت‌های دیگر مطرح ساخته و موجبات استقلال و توجه به آن ملت را فراهم سازد (جعفری، یزدانی و قبادی، ۱۳۹۲).

هویت در حقیقت، تلاش برای پاسخ به سؤال «من کیستم» در عرصه‌ی فردی است. هویت اجتماعی شناسه آن حوزه و قلمرویی از حیات اجتماعی است که فرد با ضمیر «ما» خود را متعلق و مدیون بدان می‌داند و در برابر آن احساس تعهد و تکلیف می‌کند (عبدالهی، ۱۳۷۴). یکی از عوامل مؤثر در فرآیند هویت‌یابی نسل کودک و نوجوان، تبیین و تحلیل صحیح واقعیات ملی در برنامه‌ها و کتاب‌های درسی است تا بتوان با تکیه بر آن از طریق شناخت گذشته‌ی پرفراز و نشیب کشور و چگونگی حرکت به سوی آینده را رقم زد (رون، ۱۳۹۰).

برنامه درسی به محتوای رسمی و غیررسمی، فرآیند، محتوا، آموزش‌های آشکار و پنهانی اطلاق می‌گردد که به‌وسیله‌ی آن فراگیر تحت هدایت مدرسه، دانش و مهارت‌های لازم را کسب می‌کند و گرایش‌ها، قدرشناسی‌ها و ارزش‌های خود را تغییر می‌دهد (ملکی، ۱۳۸۷). کتاب‌های درسی به خاطر اهمیت زیادی که در تعیین محتوا و خط‌مشی آموزشی دارند، کانون توجه دست‌اندرکاران آموزش و پرورش است (نیک‌نفس و علی‌آبادی ۱۳۹۲). لذا در این پژوهش درصددیم مشخص کنیم که در کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی که شامل ۴۳ کتاب است، به چه میزان به مؤلفه‌های هویت ملی (سیاسی، فرهنگی و نمادهای ملی) توجه شده است؟

بیان مسئله

آموزش و پرورش به عنوان یکی از نهادهای مهم در همه‌ی جوامع، نقشی خطیر و دشوار را در جهت شکوفایی و پرورش استعدادها، توانایی‌ها و قابلیت‌های افراد هر جامعه به منظور تبدیل آن‌ها

به افرادی آگاه، مسئول و تصمیم‌گیر و خلاق ایفا می‌کند. این نظام در شکل‌گیری و ایجاد رفتار، منش، عادات و طرز تفکر و تلقی انسان‌ها و در نهایت سعادت و شقاوت آن‌ها بسیار تأثیرگذار است (نجفی علمی، ۱۳۹۲). در واقع کیفیت فعالیت سایر نهادهای اجتماعی تا اندازه زیادی به چگونگی عملکرد آموزش و پرورش بستگی دارد. این نهاد در پروراندن خرد و در بالنده کردن جمع نقش حیاتی بر عهده دارد.

یکی از راه‌های آموزش هویت به کودکان، آموزش رسمی می‌باشد که آموزش از طریق کتاب‌های درسی می‌تواند یکی از زیر مجموعه‌های آموزش رسمی بشمار آید. کتاب‌های درسی به خاطر اهمیت زیادی که در تعیین محتوا و خط‌مشی آموزشی دارند، کانون توجه دست‌اندرکاران آموزش و پرورش می‌باشند. اهمیت کتاب‌های درسی در نظام‌های آموزشی متمرکز مانند ایران که تقریباً تمام عوامل آموزشی بر اساس محتوای آن تعیین و اجرا می‌شود، بیش از سایر انواع نظام‌های آموزشی است و به خاطر همین اهمیت بیش از اندازه است که صرف وقت نیروهای متخصص در ارزشیابی و تحلیل کتاب‌های درسی می‌تواند راه‌گشای حل بسیاری از مشکلات جاری آموزش باشد. در حال حاضر کتاب‌های درسی یکی از مهم‌ترین مراجع و منابع برای یادگیری بشمار می‌رود؛ چراکه بیشتر فعالیت‌های آموزشی در چارچوب این رسانه صورت می‌پذیرد (نیک‌نفس و علی‌آبادی، ۱۳۹۲). ارزش‌هایی که یک کتاب می‌تواند در جریان آموزش و یادگیری به ارمغان آورد شامل مشخص نمودن محدوده‌ی فعالیت یاد دهنده و یادگیرنده در طول فرآیند آموزشی، ارائه دادن اطلاعات مهم در یک رشته به صورت منسجم و منظم، درک بهتر مطالب به فراگیران توسط عکس‌ها و آمارها و نمودارها و...، امکان بحث و گفتگو در مورد مسائل مشترک و همچنین ایجاد هماهنگی بین فراگیران می‌باشد (معاونت پژوهشی، ۱۳۸۲).

بنابراین کتاب‌های درسی به عنوان مراجع یادگیری دانش‌آموزان در هر نظام آموزشی، صاحب‌نظران و پژوهشگران بررسی محتوای آموزشی دوره‌های تحصیلی را با توجه به نیازهای فراگیران از ضروریات می‌دانند؛ چراکه این‌گونه بررسی‌ها و تجزیه و تحلیل‌ها به برنامه‌ریزان و مؤلفان کتاب‌های درسی کمک می‌کند تا در هنگام تهیه و یا انتخاب کتاب درسی برای دوره‌های تحصیلی تصمیم‌های صحیحی را اتخاذ کنند (عابدی و عریضی، ۱۳۸۲).

در همین راستا، به منظور بررسی محتوای کتاب‌های مورد بررسی از لحاظ مؤلفه‌های هویت ملی سؤال‌های زیر در نظر گرفته شدند:

۱. به چه میزان در کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی ایران به مؤلفه‌های فرهنگی هویت ملی توجه شده است؟
۲. به چه میزان در کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی ایران به مؤلفه‌های سیاسی هویت ملی توجه شده است؟
۳. به چه میزان در کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی ایران به نمادهای هویت ملی توجه شده است؟
۴. کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی ایران به هریک از مؤلفه‌های هویت ملی به چه میزان توجه نموده است؟
۵. در کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی ایران به مؤلفه‌های هویت ملی به تفکیک هر پایه به چه میزان توجه شده است؟

ادبیات نظری تحقیق

الف) پیشینه‌ی تحقیق

کتاب‌های درسی در تحقیقات متعددی از دیدگاه‌های مختلفی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در زیر با برخی از آن‌ها آشنا می‌شویم.

صالحی عمران، شکیباییان (۱۳۸۶) در مقاله‌ای با استفاده از روش تحلیل محتوا، به بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی ۱۳۸۱-۱۳۸۲ پرداخته‌اند. یافته‌های آنان نشان داد که در مطالب، بیشترین اهمیت به میراث فرهنگی و ارزش‌های ملی ایران بوده و در تصاویر، به نمادهای ملی بیشتر از سایر موارد توجه شده است.

منصوری و فریدونی (۱۳۸۸) در پژوهشی به تبلور هویت ملی در کتب درسی دوره ابتدایی پرداخته‌اند. آن‌ها با تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی بخوانیم دوره‌ی پنج‌ساله ابتدایی دریافته‌اند که از مجموع ۱۶۸۷۸ واژه بررسی شده، ۸۶۳ واژه با هویت ملی ایران مرتبط بوده است که رقم بسیار ناامیدکننده‌ای است.

فیاض، ایمانی قوشچی (۱۳۸۹) در تحلیل محتوای کتاب‌های درسی تاریخ و علوم اجتماعی دوره آموزش متوسطه دریافته‌اند که با توجه به نقش مهمی که نهاد آموزش و پرورش در فرآیند

هویت‌یابی دانش‌آموزان و به تبع آن کتاب‌های درسی دارد، آن‌چنان‌که شایسته است به هویت ملی پرداخته نشده است و در متن، تصاویر و پرسش‌های کتاب‌های مورد بررسی به نمادهای هویت ملی توجه قابل قبولی مبذول نشده است.

رضایی کلاتتری، حسن‌زاده و موسوی جعفر کلایی (۱۳۹۰) در بررسی تأثیر مؤلفه‌های آموزش و پرورش در شکل‌گیری هویت ملی دانش‌آموزان از طریق ۴ مؤلفه: شیوه‌ی تدریس معلمان، محتوای کتب درسی، شخصیت معلمان و برنامه‌های پرورشی مدارس دریافته‌اند که تأثیرگذاری مؤلفه‌های چهارگانه در هویت ملی به ترتیب شخصیت معلمان، شیوه‌های تدریس معلمان، محتوای کتاب‌های درسی و برنامه‌های پرورشی مدارس می‌باشد که تفاوت بین رتبه‌ها هم معنادار است.

نوشادی، شمشیری و احمدی (۱۳۹۰) در بررسی نقش کتاب‌های تعلیمات اجتماعی پنجم دبستان و سوم راهنمایی در شکل‌گیری هویت ملی به عنوان مقاطع پایانی دو دوره ابتدایی و راهنمایی دریافته‌اند که در کتب ذکر شده، به مقوله‌های دینی و سیاسی به عنوان رکن اسلامیت در حد نسبتاً مطلوبی پرداخته شده درحالی‌که ابعاد دیگر هویت ملی مانند تجدد و ایرانیت مورد غفلت واقع شده است.

درویشی، احمدی (۱۳۹۱) در بررسی تأثیر فعالیت‌های فرهنگی دوره متوسطه بر شکل‌گیری هویت ملی و مذهبی نوجوانان دریافته‌اند که این برنامه‌ها به هویت بخشی به نسل نوجوان به نمادهای ملی و مذهبی توجه می‌کند؛ اما این توجه متوازن و متعادل نیست؛ مثلاً در حیطه مؤلفه‌های ملی بیشترین توجه به دفاع از سرزمین، پرچم و سرود ملی و شعر و ادب داشته و کمترین توجه به آثار تاریخی، لباس ایرانی شده است.

هاشمی، قربانعلی زاده (۱۳۹۳) در بررسی هویت ملی در کتب مطالعات اجتماعی دوره‌ی ابتدایی، کتب جدیدالتألیف مطالعات اجتماعی دوره تحول بنیادین دریافته‌اند که در این کتب ۱۱۷۱ مورد به مفهوم هویت ملی اشاره شده است که از این مقدار بیشترین میزان به کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم تعلق داشته است. در بین اهداف هویت ملی بعد از ارزش‌های ملی نمادهای ملی از کمترین میزان فراوانی برخوردار بود.

زاویه و عزیزی (۱۳۹۲) در بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های هویتی ملی و دینی در کتاب‌های درسی اول و دوم ابتدایی سال تحصیلی دریافته‌اند که توجه متعالی به عناصر مؤلفه‌های هویت دینی

و ملی نشده است و اگر در بعضی صفحات نیز تصاویری متناسب با هویت دینی و ملی دیده می‌شود با قرارگیری در کنار عناصر متضاد و خنثی، تأثیر بایسته خود را از دست می‌دهد.

معروفی، پناهی توانا (۱۳۹۲) در یک پژوهش توصیفی و از نوع پیمایشی به بررسی مؤلفه‌های هویت ملی از دیدگاه دبیران درس ادبیات دوره متوسطه پرداخته‌اند. جامعه آماری آنان را همه دبیران ادبیات فارسی دوره‌ی متوسطه شهر همدان در سال تحصیلی ۸۹-۹۰ و کتاب‌های ادبیات فارسی دوره‌ی متوسطه تشکیل داده‌اند که با استفاده از نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای و با استفاده از جدول کرجسی و مورگان به تعداد ۱۰۹ نفر انتخاب و مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. یافته‌های آنان نشان داده است که از دیدگاه دبیران، میزان تأکید به مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های ادبیات دوره متوسطه در حد کم است.

علوی مقدم، داور پناه (۱۳۹۳) در پژوهشی با هدف بررسی حضور مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های زبان فرانسه در دوره‌های راهنمایی، دبیرستان و پیش‌دانشگاهی دریافته‌اند که محتوای کتاب‌های درسی زبان فرانسه در ایران به گونه‌ای متعادل و متوازن به بیان شاخص‌های هویت ملی پرداخته است و تنها در یک یا چند کتاب شاهد عدم حضور یک یا چند بعد هویت ملی هستیم. این مؤلفه‌ها در کتاب‌های پیش‌دانشگاهی و دبیرستان پرننگ‌تر از دوره راهنمایی است، هرچند که در دوره راهنمایی پیوستگی بیشتری دارند.

نجارنهندی، قربانعلی زاده، (۱۳۹۳) در مقاله‌ای به مقایسه آموزش هویت ملی در کتاب جدیدالتألیف مطالعات اجتماعی پایه‌ی سوم ابتدایی با کتاب تعلیمات اجتماعی دوره‌ی قبل از تحول پرداخته‌اند. دو کتاب فوق با استفاده از روش تحقیق تحلیل محتوایی کمی و کیفی از نوع توصیفی مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. واحدهای تحلیل مضمون در کتاب‌های مورد بررسی، نمادها ارزش‌ها، میراث فرهنگی، مشاهیر و شخصیت‌ها، وقایع و رخدادها بودند. یافته‌ها نشان داده است که به مؤلفه هویت ملی در دو کتاب فوق به‌طور نامتوازن پرداخته شده است و این در کتاب مطالعات اجتماعی مشهودتر است.

ازغندی و محمدی‌مهر (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان بازنمایی هویت ملی در کتاب‌های فارسی مقطع دبستان با بررسی ۲۴۶ مطلب درسی و ۵۱۸ عکس در کتاب‌های اول تا ششم مقطع ابتدایی دریافته‌اند که در ۶۱ درصد از کل مطالب و ۵۲/۱ درصد از عکس‌ها، مؤلفه‌ی هویتی

وجود دارد و از این میزان در ۵۱/۴ درصد مطالب، مؤلفه هویت ملی و در ۴۳/۳ درصد مؤلفه‌های هویت دینی برجستگی داشته‌اند. همچنین ۵۰/۷ درصد عکس‌ها مرتبط با هویت دینی و ۳۸/۸ درصد نیز مربوط به هویت ملی بوده است. محققان در کل نتیجه گرفته‌اند که به مؤلفه‌ها توجه شایانی شده است.

نساج، مهرابی کوشکی، رهبرقاضی و پوررنجبر (۱۳۹۴) در پژوهشی پیمایشی به بررسی تأثیر ارزش‌های فرهنگی بر هویت ملی شهروندان شهر کرمان پرداخته‌اند. محققان با بهره‌گیری از ابزار پرسشنامه، دیدگاه‌های ۲۷۰ نفر از جوانان ۱۶ تا ۴۰ سال شهر کرمان را که به‌عنوان نمونه انتخاب شده بودند، مورد مطالعه قرار داده‌اند. نتایج تحقیق حاکی از آن است که میزان ارزش‌های جمع‌گرایی، پدرسالاری، فاصله قدرت و اجتناب از عدم اطمینان در حد نسبتاً بالایی قرار دارد.

همان‌طور که پیشینه‌های ذکر شده نشان می‌دهند، تحقیقات متعددی در حوزه‌ی هویت ملی صورت گرفته است اما بسیاری از آنان همچون صالحی عمران (۱۳۸۶)، منصوری و فریدونی (۱۳۸۶) و فیاض قوشچی (۱۳۸۹) به بررسی کتاب‌های درسی دهه‌ی ۱۳۸۰ پرداخته‌اند در حالی که در دهه‌ی اخیر چندین بار کتاب‌های درسی مورد بازنگری قرار گرفته‌اند. برخی از تحقیقات نیز از جمله نوشادی، شمشیری و احمدی (۱۳۹۰)، هاشمی و قربانعلی‌زاده (۱۳۹۲) و ازغندی و محمدی‌مهر (۱۳۹۴) به بررسی هویت ملی فقط در یک کتاب همچون تعلیمات اجتماعی و فارسی پرداخته‌اند. لذا جای یک تحقیقی که به بررسی مؤلفه‌های هویت ملی در همه کتاب‌ها و همه پایه‌ها بر اساس کتاب‌های جدید پردازد خالی بود. از این‌رو ضرورت انجام پژوهش حاضر دوچندان شده است.

ب) تعریف مفاهیم

تعریف مفهومی

هویت: هویت چستی هر چیزی است که به انسان مربوط می‌شود و منظور از آن مجموعه‌ای از خصوصیات نسبتاً پایدار است که کسی که دارای آن است به اعتبار آن از دیگران متمایز می‌شود. این اصطلاح در روانشناسی جمعی و فردی و جامعه‌شناسان کاربرد فراوان دارد. منظور این اصطلاح خصلت یا شخصیت می‌باشد (سلاخلانجی، ۱۳۹۰).

هویت ملی: مجموعه ویژگی‌ها، وابستگی‌ها و پیوندهای جغرافیایی و تاریخی، فرهنگی،

حماسی و قومی است که زندگی انسان را در برمی گیرد و عضو جامعه به آن می‌بالد و افتخار می‌کند مانند سرود ملی پوشش ایرانی، پرچم و...
مراد از هویت ملی در این مقاله را می‌توان بازشناسانی گذشته و علم از گذشته‌ی سرزمین خود دانست که با توجه به آن می‌توان به گذشته و انباشته رخدادها و آثار بجای مانده از نیک و بد گذشتگان آگاه شد.

تعریف عملیاتی

هویت: یک ماهیت ترکیبی تعاملی و سیال دارد. بسیار مهم است که در بحث هویت ملی و هویت تاریخی و دینی بتوانیم آینده را به دقت ترسیم کنیم که در کجا قرار خواهیم داشت. معمولاً در بحث هویت جمعی به هویت ملی دینی و تاریخی نیز پرداخته می‌شود (روحانی، ۱۳۹۲).

هویت ملی: هویت ملی به معنای احساس تعلق و وفاداری به عناصر و نمادهای مشترک در اجتماع ملی و در میان مرزهای تعریف شده سیاسی است که مهم‌ترین عناصر و نمادهای ملی که سبب شناسایی و تمایز می‌شوند عبارت‌اند از سرزمین، دین و آیین، آداب و مناسک، تاریخ زبان و ادبیات، مردم و دولت که در درون یک اجتماع ملی میزان تعلق و وفاداری اعضا به هریک از عناصر و نمادهای مذکور شدت احساس هویت ملی آن‌ها را مشخص می‌سازد (یوسفی، ۱۳۸۰).

استاد مطهری (ره) در کتاب خدمات متقابل اسلام و ایران می‌نویسد «اگر هویت ملی را نوعی احساس ملی بنامیم تعریف آن عبارت خواهد بود از وجود احساس مشترک یا وجدان دسته‌جمعی در میان عده‌ای از انسان‌ها که یک واحد سیاسی یا ملت را می‌سازد» (زاهد، ۱۳۷۹).

هویت ملی از نظر جامعه‌شناسی نوعی احساس تعهد و تعلق عاطفی نسبت به مجموعه‌ای از مشترکات ملی جامعه است که موجب وحدت و انسجام می‌شود و دارای ابعاد مختلف خرده‌فرهنگ ملی، دینی جامعه‌ای و انسانی است. ویژگی اصلی آن قابلیت انعطاف اجزا آن و بومی بودن ابعاد تشکیل‌دهنده آن می‌باشد (رزازی‌فر، ۱۳۷۹).

منظور از هویت تاریخی در این مقاله، پیدا کردن تاریخ و شناسنامه ملی سرزمینی است که در آن زندگی کرده و یافتن راه‌های زندگی با توجه به سرنوشت و آثار بجا مانده از نیک و بد است.

ج) مبانی نظری

از نظرگاه دیگری هویت فرآیند پاسخگویی آگاهانه هر فرد به یک دسته سؤالات در مورد خودش می‌باشد: او چه کسی است، کجا بود، چه بود و به چه قبیله و نژاد تعلق دارد، منشأ ابتدایی و اصلی‌اش کجاست و در تمدن جهان چه نقشی داشته است.

رشد هویت تحت تأثیر عوامل مختلف است که عبارت‌اند از: (۱) عوامل شناختی، (۲) عوامل مربوط به والدین، (۳) عوامل مؤثر بر مدرسه، (۴) عوامل اجتماعی فرهنگی، (۵) ترتیب تولد و فاصله سنی فرزندان در خانواده و (۶) خیال‌پردازی نوجوانان (لطف‌آبادی، ۱۳۷۸).

هویت انواع گوناگونی دارد که با توجه به مکان و جنبه‌های مختلف دسته‌بندی می‌شوند:

(۱) هویت فردی: هویت فردی به دو متغیر بستگی دارد: اکتشاف (که گاهی به آن بحران می‌گویند) و تعهد. در دوره‌ی اکتشاف، نوجوان به شدت با جنبه‌های مختلف هویت خویش رودررو می‌شود و آن‌ها را زیر سؤال می‌برد. تعهد با تصمیم داشتن یا نداشتن رابطه دارد. نوجوانان از لحاظ میزان بحرانی که با آن روبه‌رو می‌شوند یا تعهدشان، باهم فرق دارند.

(۲) هویت اجتماعی: کودک از حیث «حس مالکیت» و خودمحوری به شدت غیراجتماعی است. از نوجوانی به بعد به تدریج، گرایش به اجتماعی شدن در شکل دوستیابی و وفاداری به او ظاهر می‌شود. آلپورت معتقد است مسئله اساسی در روانشناسی رشد، دگرگونی و تحولی است که از طریق آن، کودک غیراجتماعی جامعه‌پذیر می‌گردد. به دوستی‌ها، نفرت‌ها، وابستگی‌ها و رغبت‌های خود ساختمان و شکل می‌دهد و برای خود جایی در اجتماعی پیچیده و منظم پیدا می‌کند؛ بنابراین منظور از هویت اجتماعی عبارت است از باورها، ارزش‌ها، سنت‌ها، آداب و رسوم موجود در جامعه که از طریق روابط اجتماعی با دیگر برنامه‌های رسانه‌های جمعی مثل رادیو تلویزیون و مجلات و... به نسل‌های بعدی انتقال می‌یابد.

(۳) هویت خانوادگی: تعریف هویت خانوادگی کاری نسبتاً دشوار است؛ اما در یک عبارت می‌توان گفت که منظور از این نوع هویت تعیین نسبت میان نوجوان و خانواده او به عنوان یک گروه است و اینکه چه پیوندهایی میان آن‌ها وجود دارد؟

۴) هویت دینی: از نیازهای فطری آدمی گرایش به عشق و پرستش است؛ یعنی فرد مستقل از هر نوع یادگیری در درونش تمایل به عبادت و بندگی خدا را احساس می‌کند. چنین احساس و تمایلی در اعماق رفتار دینی آشکار می‌شود. رابطه آدمی و دین و نسبتی که با آن پیدا می‌کند در مقوله هویت دینی تبیین می‌شود. هویت دینی به جاودانه بودن انسان اشاره دارد؛ جلوه‌ای زیبا به او می‌دهد و راه‌های رسیدن به کمال را بیان می‌کند.

۵) هویت ملی: اهداف تربیت از حیث توجه به آرمان‌های ملی در تاریخ دستخوش تغییراتی گردیده است. تربیت در بعضی از جوامع، مقدم بر هر عامل دیگر بر میراث گذشته تکیه داشته و پابندی بدان را توصیه می‌نمود. دل‌بستگی به هویت ملی از آگاهی نسبت به خصیصه‌ها، مفاخر و ارزش‌های ملی سرچشمه می‌گیرد. اساساً شناخت هر پدیده سبب یگانگی با آن می‌شود و متقابلاً شناخت نداشتن از آن سبب بیگانگی می‌گردد.

۶) هویت فرهنگی: در تعریف هویت فرهنگی آمده: مجموعه‌ی عادات، باورها، هنر موسیقی و سایر دستاوردهای تفکر انسانی که به وسیله گروهی از مردم در زمان خاص به وجود آمده است. منزلت هویت فرهنگی همانند فرهنگ ارجمند و در خور تأمل است زیرا پیوند در میان نسل جوان مشی زندگی، آداب و رسوم، هنر و سایر تعلقات از طریق معرفت و شناخت آن برقرار می‌شود.

۷) هویت تمدنی: واژه تمدن و فرهنگ از جهاتی با یکدیگر وجه اشتراک دارند؛ در مواردی نیز مترادف با هم تلقی می‌شود؛ اما اغلب هویت فرهنگی به مرزهای یک کشور یا ملت محدود می‌شود؛ درحالی که هویت تمدنی به‌طور عمده از مرزهای کشوری خاص فراتر می‌رود و چندین ملت را پوشش می‌دهد مانند تمدن اسلامی یا تمدن غربی (باوند، ۱۳۷۷).

روش تحقیق

پژوهش حاضر از نوع پژوهش‌های کاربردی است که به روش تحلیل محتوا^۱ کمی صورت گرفته است. مقوله‌بندی و تعیین شاخص‌ها در این تحقیق با روش جعبه‌ای^۲ صورت گرفته است.

1. Content Analysis
2. Procedure Parboil

واحد ثبت^۱، مضمون بوده و روش شمارش نیز، فراوانی می‌باشد. جامعه آماری این تحقیق را کلیه ۴۳ عنوان کتاب درسی دوره‌ی ابتدایی چاپ سال ۱۳۹۶ (پایه اول ۵ کتاب، پایه دوم ۶ کتاب، پایه سوم ۷ کتاب، پایه چهارم ۸ کتاب، پایه پنجم ۸ کتاب و پایه ششم ۹ کتاب) تشکیل می‌دهند. ابزار گردآوری داده‌ها، فرم تحلیل محتوای کتاب‌های درسی محقق ساخته می‌باشد که به منظور ساخت آن، پس از مطالعه و بررسی منابع نظری و سوابق پژوهشی موجود در این زمینه چون؛ فیاض (۱۳۸۹)، درویشی و قربانعلی‌زاده (۱۳۹۰)، معروفی (۱۳۹۲)، علوی‌مقدم، عزیزی و نهاوندی (۱۳۹۳)، نساج (۱۳۹۴) فهرستی از عمده‌ترین مفاهیم مرتبط با هویت ملی تهیه و در اختیار متخصصان قرار گرفت و پس از چند مرحله بررسی و اصلاح، در نهایت، چارچوب مفهومی در سه دسته‌ی مؤلفه‌های سیاسی، فرهنگی و نمادها و ۱۸ زیر مؤلفه به شکل جدول (۱) تدوین شد.

جدول ۱. چک لیست مفاهیم هویت ملی

مؤلفه	زیر مؤلفه
فرهنگی	۱- مکان‌های تاریخی و ملی ۲- آرامگاه بزرگان ۳- جشن ملی ۴- غذای ایرانی ۵- آداب و رسوم ۶- لباس ایرانی ۷- اساطیر ملی ۸- شهرهای ایران
سیاسی	۱- رهبران سیاسی ۲- پادشاهان ۳- نظامیان ۴- وقایع و رخدادها
نمادها	۱- پرچم ۲- سرود ۳- پول ۴- نقشه ۵- مذهب ۶- نام ایران

برای تعیین روایی^۲ ابزار از داوری تخصصی^۳ استفاده و همچنین برای تعیین روایی محتوایی این ابزار به صورت کیفی از نظریات ۵ صاحب‌نظر رشته‌های مرتبط استفاده شده است. بدین منظور چک لیست مفاهیم هویت ملی طی برگزاری چندین جلسه، از دیدگاه آنان مورد تأیید قرار گرفت. همچنین شاخص روایی محتوایی^۴ به صورت کمی نیز با استفاده از روش والتز و باسل^۵ (۲۰۱۰) مورد ارزیابی قرار گرفته که میزان میانگین آن برای کل چک لیست $CVI = 0/86$ شد.

1. Recoding Unit
2. Validity
3. Professional Judgment
4. Content Validity Index
5. Waltz & Bausell

در این روش از متخصصان خواسته شد تا میزان ارتباط^۱، سادگی^۲ و وضوح^۳ هر یک از شاخص‌های موجود در چک لیست را در یک طیف لیکرت چهار قسمتی به شرح زیر تعیین کنند: مربوط بودن هر شاخص را از ۱ «مربوط نیست»، ۲ «نسبتاً مربوط است»، ۳ «مربوط است» تا ۴ «کاملاً مربوط است» مشخص کنند. ساده بودن شاخص‌ها نیز به ترتیب ۱ «ساده نیست»، ۲ «نسبتاً ساده است»، ۳ «ساده است» تا ۴ «کاملاً ساده است» و واضح بودن شاخص‌ها هم به ترتیب از ۱ «واضح نیست»، ۲ «نسبتاً واضح است»، ۳ «واضح است» تا ۴ «کاملاً واضح است». لازم به ذکر است که حداقل مقدار قابل قبول برای شاخص CVI برابر با ۰/۷۹ است.

تعداد متخصصینی که به گویه نمره ۳ و ۴ داده اند

CVI=

تعداد کل متخصصین

برای تعیین پایایی^۴ نیز از روش ویلیام اسکات^۵ (۱۳۹۰) استفاده شده است. فرم تحلیل محتوا در اختیار پنج نفر از متخصصان قرار گرفت و ضریب توافق آنها براساس داده‌های ذیل ۹۷ درصد به دست آمد:

$$C.R = \frac{\text{مقوله‌های مورد توافق}}{\text{کل مقوله‌ها}} \times 100$$

$$C.R = \frac{41+40+39+41+38}{205} \times 100 = 97$$

در این پژوهش از روش جدید آنتروپی شانون^۶ که برگرفته از تئوری سیستم‌هاست، استفاده شده است. آنتروپی در تئوری اطلاعات شاخصی است برای اندازه‌گیری عدم اطمینان که به وسیله

1. Relevancy
2. Simplicity
3. Clarity
4. Reliability
5. William Scott
6. Shannon

یک توزیع احتمال بیان می‌شود. بر اساس این روش که به مدل جبرانی مشهور است، محتوای کلیه کتاب‌های مقطع ابتدایی با توجه به مفاهیم ذکر شده در جدول بالا استخراج شد. در ابتدا مفاهیم در قالب فراوانی شمارش و در جدول ماتریس داده‌ها قرار گرفته و سپس مراحل سه‌گانه روش شانون به ترتیب انجام شد.

مرحله اول: فراوانی‌های جدول ماتریس داده‌ها از رابطه زیر بهنجار می‌شود.

$$P_{ij} = \frac{F_{ij}}{\sum_{i=1}^m F_{ij}} \quad (i = 1, 2, 3, \dots, m, j = 1, 2, \dots, n)$$

هنجار شده ماتریس فراوانی $P =$ فراوانی مقوله $F =$ شماره پاسخگو $i =$ شماره مقوله $j =$ تعداد

پاسخگو $m =$

مرحله دوم: بار اطلاعاتی هر مقوله از رابطه زیر محاسبه و در ستون‌های مربوطه قرار

می‌گیرد.

$$E_j = -k \sum_{i=1}^m [P_{ij} L_n P_{ij}] \quad (j = 1, 2, n) \quad k = \frac{1}{L_n m}$$

هنجار شده ماتریس $P = (1, 2, \dots, n)$ $J =$ لگاریتم نپری $L_n =$ شماره پاسخگو $i =$ شماره مقوله =

$m =$ تعداد پاسخگو

مرحله سوم: ضریب اهمیت هر یک از مقوله‌ها از رابطه زیر محاسبه و هر مقوله‌ای که دارای

بار اطلاعاتی بیشتری باشد از درجه اهمیت بیشتری برخوردار است.

$$W_j = \frac{E_j}{\sum_{j=1}^n E_j}$$

درجه اهمیت $W_j =$ بار اطلاعاتی هر مقوله $E_j =$ تعداد مقوله‌ها $n =$ شماره مقوله $j =$

لازم به ذکر است در محاسبه‌ی E_j مقادیر P_{ij} که برابر صفر باشد به دلیل بروز خطا و جواب

بی‌نهایت در محاسبات ریاضی با عدد بسیار کوچک 0.00001 جایگزین شده است؛ اما j شاخصی

است که ضریب اهمیت هر مقوله را در یک پیام با توجه به شکل پاسخگوها مشخص می‌کند. از طرفی با توجه به بردار w، مقوله‌های حاصل از پیام را نیز رتبه‌بندی می‌کنیم (آذر، ۱۳۸۰: ۹-۱۰).

یافته‌ها

سؤال اول: به چه میزان در کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی ایران به مؤلفه‌های فرهنگی هویت ملی توجه شده است؟ در پاسخ به سؤال اول، داده‌های جدول (۲) و (۳) تهیه شده است.

جدول ۲. توزیع فراوانی مؤلفه فرهنگی در شش پایه اول ابتدایی

پایه‌ها	شکل ارائه		مکان ارائه	
	متنی	تصویری	متن	تمرین
ششم ابتدایی	۳۷	۳۴	۷۰	۱
پنجم ابتدایی	۱۴	۶	۱۹	۱
چهارم ابتدایی	۶۰	۲۰	۵۸	۲۲
سوم ابتدایی	۴	۱۱	۶	۹
دوم ابتدایی	۴۷	۲۳	۵۳	۱۷
اول ابتدایی	۱۵	۲	۸	۹
جمع	۱۷۷	۹۶	۲۱۴	۵۹

همان‌طور که داده‌های جدول (۲) نشان می‌دهد، در کتاب‌های دوره‌ی ابتدایی، ۲۷۳ بار از مؤلفه‌های فرهنگی اسم برده شده است. ۱۷۷ بار (۶۴/۸ درصد) در قالب متنی و ۹۶ بار (۳۵/۲ درصد) در قالب تصویری بوده است که از آن‌ها ۲۱۴ مورد در متن درس‌ها و ۵۹ مورد در تمرین‌ها بکار رفته بود. پایه چهارم در بین پایه‌ها بیشترین توجه را به مؤلفه‌های فرهنگی داشته که با ۸۰ مورد در صدر قرار دارد و پایه‌های ششم ابتدایی با ۷۱ مورد و دوم ابتدایی با ۷۰ مورد در رتبه‌های دوم و

جایگاه هویت ملی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ایران

سوم قرار دارد. اول ابتدایی نیز با ۱۷ مورد در رده آخر قرار دارد. جدول (۳) زیر مؤلفه‌های مؤلفه فرهنگی را نشان می‌دهد.

جدول ۳. زیر مؤلفه‌های فرهنگی

درصد	جمع کل	پایه ششم	پایه پنجم	پایه چهارم	پایه سوم	پایه دوم	پایه اول	پایه‌ها زیر مؤلفه‌ها
۲۱/۲۵	۵۸	۱۹	۰	۱۸	۳	۱۶	۲	مکان‌های تاریخی و ملی
۲۷/۸۴	۷۶	۱۳	۷	۲۴	۵	۲۲	۵	آرامگاه بزرگان
۷/۳۳	۲۰	۳	۰	۰	۰	۱۵	۲	جشن ملی
۴/۴۰	۱۲	۶	۰	۱	۲	۰	۳	غذای ایرانی
۴/۰۳	۱۱	۳	۰	۰	۰	۶	۲	آداب و رسوم
۹/۸۹	۲۷	۱۷	۰	۲	۵	۰	۳	لباس ایرانی
۱۱/۳۶	۳۱	۵	۷	۱۹	۰	۰	۰	اساطیر ملی
۱۳/۹۲	۳۸	۵	۶	۱۶	۰	۱۱	۰	شهرهای ایران
۱۰۰	۲۷۳	۷۱	۲۰	۸۰	۱۵	۷۰	۱۷	جمع

همان‌طور که در جدول (۳) مشخص است، بیشترین درصد اشاره زیر مؤلفه فرهنگی به آرامگاه‌های بزرگان با ۲۷/۸۴ درصد است. مکان‌های تاریخی با ۵۸ مورد و شهرهای ایرانی با ۳۸ مورد در رتبه‌های دوم و سوم قرار گرفتند. از نظر پایه‌ها نیز پایه ششم با ۷۱ مورد رتبه اول و پایه دوم با ۷۰ مورد در رتبه دوم قرار داشت. کمترین میزان توجه در پایه اول قرار داشت که ۱۷ مورد به چشم خورد.

سؤال دوم: به چه میزان در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ایران به مؤلفه سیاسی هویت ملی توجه شده است؟ در پاسخ به سؤال دوم، داده‌های جدول (۴) و (۵) تهیه شده است.

جدول ۴. توزیع فراوانی مؤلفه سیاسی در شش پایه اول ابتدایی

مکان ارائه			شکل ارائه		پایه‌ها
جمع	تمرین	متن	تصویر	متنی	
۷۳	۳	۷۰	۳۳	۴۰	ششم ابتدایی
۸۰	۲	۷۸	۲۷	۵۳	پنجم ابتدایی
۵۹	۱۳	۴۶	۱۹	۴۰	چهارم ابتدایی
۲۹	۵	۲۴	۱۳	۱۶	سوم ابتدایی
۱۲	۰	۱۲	۶	۶	دوم ابتدایی
۲۱	۷	۱۴	۶	۱۵	اول ابتدایی
۲۷۴	۳۰	۲۴۴	۱۰۴	۱۷۰	جمع

همان‌طور که داده‌های جدول ۳ نشان می‌دهد، در کتاب‌های دوره ابتدایی، مؤلفه‌های سیاسی ۲۷۴ بار ظاهر شده است؛ که بیشترین آن‌ها مربوط به پایه پنجم (۸۰ مورد) و کمترین آن‌ها مربوط به پایه دوم (۱۲ مورد) بوده است. پایه‌های ششم با ۷۳ مورد و چهارم ابتدایی با ۵۹ مورد در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند. از این ۲۷۴ مورد، ۱۷۰ مورد متنی و ۱۰۴ مورد تصویری بوده است. از نظر قرار گرفتن این مؤلفه‌ها نیز ۲۴۴ مورد در طول دروس و ۳۰ مورد در تمرین‌های آخر درس‌ها ظاهر شده بودند. جدول (۵) زیر مؤلفه‌های مؤلفه سیاسی را نشان می‌دهد.

جدول ۵. توزیع فراوانی زیر مؤلفه سیاسی

درصد	جمع کل	پایه‌ها						مؤلفه‌ها
		پایه ششم	پایه پنجم	پایه چهارم	پایه سوم	پایه دوم	پایه اول	
۳۴/۶۷	۹۵	۲۲	۲۲	۱۳	۱۲	۱۲	۱۴	رهبران سیاسی
۲۲/۹۹	۶۳	۶	۳۲	۲۵	۰	۰	۰	پادشاهان
۱۷/۸۸	۴۹	۲۳	۱۱	۰	۱۳	۰	۲	نظامیان
۲۴/۴۵	۶۷	۲۲	۱۵	۲۶	۴	۰	۵	وقایع و رخدادها
۱۰۰	۲۷۴	۷۳	۸۰	۵۹	۲۹	۱۲	۲۱	جمع

همان‌طور که داده‌های جدول (۵) نشان می‌دهد، در بین مؤلفه‌های سیاسی، رهبران سیاسی با ۹۵ مورد بیشترین و نظامیان با ۴۹ مورد کمترین میزان را به خود اختصاص داده بودند. در بین پایه‌ها، پایه پنجم با ۸۰ مورد در رتبه اول، پایه ششم با ۷۳ مورد در رتبه دوم و پایه چهارم با ۵۹ مورد در رتبه سوم قرار داشت. پایه دوم با ۱۲ مورد در رتبه آخر قرار گرفت.

سؤال سوم: به چه میزان در کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی ایران به نمادهای ملی ایران پرداخته شده است؟
در پاسخ به سؤال سوم، داده‌های جدول (۶) و (۷) تهیه شده است.

جدول ۶. توزیع فراوانی مؤلفه نمادها در کتاب‌های دوره ابتدایی

پایه‌ها	شکل ارائه		مکان ارائه	
	متنی	تصویری	متن	تمرین
ششم ابتدایی	۹	۱۳	۲۰	۲
پنجم ابتدایی	۱۳	۱۳	۲۲	۴
چهارم ابتدایی	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
سوم ابتدایی	۱۰	۱۳	۱۱	۱۲
دوم ابتدایی	۲۳	۳۷	۷	۵۳
اول ابتدایی	۱	۲۸	۲۲	۷
جمع	۷۶	۱۲۴	۱۰۲	۹۸

همان‌طور که داده‌های جدول (۶) نشان می‌دهد، در دوره‌ی ابتدایی به‌طور کلی ۲۰۰ بار از نمادها استفاده شده است. در بین پایه‌ها، پایه دوم با ۶۰ مورد در رتبه اول، پایه چهارم با ۴۰ مورد در رتبه دوم و پایه پنجم با ۲۶ مورد در رتبه سوم قرار گرفت. پایه ششم با ۲۲ مورد در رتبه آخر قرار گرفت. از ۲۰۰ نماد بکار گرفته شده، ۱۲۴ مورد در قالب تصویر و ۷۶ مورد به صورت متن انعکاس یافته بود. اغلب این نمادها در طول متن درس‌ها مورد اشاره قرار گرفته بودند. جدول (۶) زیر مؤلفه‌های نمادها را نشان می‌دهد.

جدول ۷. زیر مؤلفه نمادها

پایه‌ها مؤلفه‌ها	پایه اول	پایه دوم	پایه سوم	پایه چهارم	پایه پنجم	پایه ششم	جمع کل	درصد
پرچم	۱۰	۲۰	۲	۷	۶	۵	۵۰	۲۵/۶
سرود	۰	۰	۰	۰	۵	۰	۵	۲/۳
پول	۰	۳۲	۱۱	۰	۰	۴	۴۷	۲۴/۱
نقشه	۱۹	۴	۳	۲۴	۱۲	۴	۶۶	۳۲
نام ایران	۰	۴	۷	۹	۳	۹	۳۲	۱۶
جمع	۲۹	۶۰	۲۳	۴۰	۲۶	۲۲	۲۰۰	۱۰۰

همان‌طور که داده‌های جدول (۷) نشان می‌دهد، نقشه ایران نمادی بود که با ۶۶ بار ظاهر در رتبه اول قرار گرفت. پرچم جمهوری اسلامی ایران با ۵۰ مورد و پول با ۴۷ مورد در رتبه دوم و سوم قرار گرفتند. در بین پایه‌ها، بیشترین نمادها در کتاب‌های درسی پایه دوم با ۶۰ مورد ظاهر شد. پایه چهارم با ۴۰ مورد و پایه اول با ۲۹ مورد در رتبه‌های دوم و سوم قرار دارند.

سؤال چهارم پژوهش: کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی ایران به هریک از مؤلفه‌های هویت ملی، به چه میزان توجه نموده‌اند؟

به‌منظور ارائه تصویر روشن از میزان انعکاس هر کدام از این مؤلفه‌ها در کتاب‌های درسی پایه‌های مختلف، داده‌های جدول (۸) تنظیم شد.

جدول ۸. میزان توجه کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ایران به هر یک از مؤلفه‌های هویت ملی

مؤلفه / پایه	مجموع		نمادها	سیاسی	فرهنگی
	فراوانی	درصد			
اول	۶۶	۸/۹۶	۲۸	۲۱	۱۷
دوم	۱۴۰	۱۹	۵۸	۱۲	۷۰
سوم	۶۷	۸/۹۶	۲۳	۲۹	۱۵
چهارم	۱۷۶	۲۳/۹۶	۳۷	۵۹	۸۰
پنجم	۱۲۶	۱۶/۸۶	۲۶	۸۰	۲۰
ششم	۱۶۶	۲۲/۲۲	۲۲	۷۳	۷۱
مجموع	۷۴۲	***	۱۹۵	۲۷۴	۲۷۳
	***	۱۰۰	۲۶/۷۷	۳۶/۶۸	۳۶/۵۵

همان‌طور که داده‌های جدول (۸) نشان می‌دهد، به‌طور کلی در کتاب‌های دوره ابتدایی ۷۴۲ مورد از مؤلفه‌های هویت ملی استفاده شده است. مؤلفه سیاسی با ۲۷۴ مورد در رتبه اول، مؤلفه‌های فرهنگی با ۲۷۳ مورد در رتبه دوم و نمادها با ۱۹۵ مورد در رتبه سوم قرار گرفت. در بین پایه‌ها نیز پایه چهارم با ۱۷۶ مورد در رتبه اول، پایه ششم با ۱۶۶ مورد در رتبه دوم و پایه دوم با ۱۴۰ مورد در رتبه سوم قرار گرفت. پایه‌های اول و سوم با ۶۶ و ۶۷ مورد در رتبه‌های آخر قرار گرفتند. در ادامه نتایج تحلیل شانون ارائه می‌شود. ابتدا داده‌های بهنجار شده در جدول (۹) ارائه می‌گردد.

جدول ۹. داده‌های بهنجار شده توجه کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ایران

به هر یک از مؤلفه‌های هویت ملی

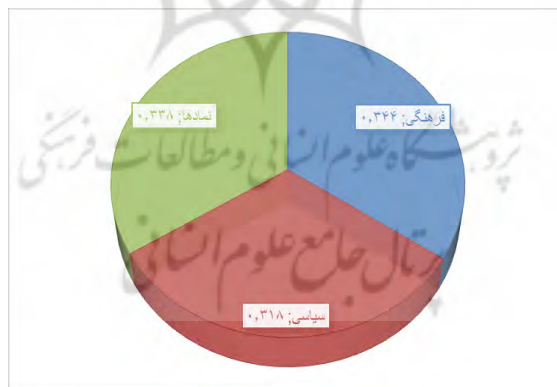
مؤلفه / پایه	فرهنگی	سیاسی	نمادها
اول	۰/۱۴۳	۰/۰۷۷	۰/۱۴۵
دوم	۰/۲۰۵	۰/۰۴۴	۰/۳۰۰
سوم	۰/۱۱۳	۰/۱۰۶	۰/۱۱۵
چهارم	۰/۲۴۸	۰/۲۱۵	۰/۲۰۰
پنجم	۰/۱۱۰	۰/۲۹۲	۰/۱۳۰
ششم	۰/۱۸۳	۰/۲۶۶	۰/۱۱۰

در جدول (۹)، داده‌های بهنجار شده توجه کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ایران به هر یک از مؤلفه‌های هویت ملی آمده است. پس از نرمال‌سازی داده‌ها با استفاده از فرمول مرحله دوم روش شانون مقدار بار اطلاعاتی (عدم اطمینان) هر یک از پایه‌ها به دست می‌آید که در جدول زیر آورده شده است. در مرحله پایانی ضریب اهمیت پایه‌های مختلف با استفاده از فرمول مرحله سوم روش آنتروپی شانون به دست آمده که آن‌هم در جدول (۱۰) آمده و هر مؤلفه‌ای که دارای بار اطلاعاتی (EJ) بیشتری باشد از درجه اهمیت (WJ) بیشتری برخوردار است.

جدول ۱۰. مقدار بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت هر یک از مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ایران

مؤلفه	فرهنگی	سیاسی	نمادها
مقدار بار اطلاعاتی (EJ)	۰/۹۷۵	۰/۹۰۱	۰/۹۶۰
ضریب اهمیت (WJ)	۰/۳۴۴	۰/۳۱۸	۰/۳۳۸

نتایج جدول (۹) نشان می‌دهد که بیشترین مقدار بار اطلاعاتی (عدم اطمینان) از مؤلفه‌های هویت ملی کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ایران مربوط به مؤلفه هویت فرهنگی (۰/۹۷۵) و کمترین مقدار بار اطلاعاتی (عدم اطمینان) مربوط به مؤلفه هویت سیاسی (۰/۹۰۱) بوده است. همچنین، نتایج جدول (۱۰) و نمودار (۱) نشان می‌دهد که بیشترین ضریب اهمیت از مؤلفه‌های هویت ملی کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ایران مربوط به مؤلفه هویت فرهنگی (۰/۳۴۴) و کمترین ضریب اهمیت مربوط به مؤلفه هویت سیاسی (۰/۳۱۸) بوده است.

نمودار ۱. ضریب اهمیت هر یک از مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ایران

سؤال پنجم پژوهش: به چه میزان کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ایران به مؤلفه‌های هویت ملی به تفکیک هر پایه توجه نموده است؟
در پاسخ به سؤال پنجم پژوهش، داده‌های جدول (۱۱) تهیه شده است.

جدول ۱۱. میزان توجه کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ایران به مؤلفه‌های هویت ملی به تفکیک هر پایه

مؤلفه	پایه	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	مجموع	
								فراوانی	درصد
فرهنگی	۱۷	۷۰	۱۵	۸۰	۲۰	۷۱	۲۷۳	۳۶/۵۴	
سیاسی	۲۱	۱۲	۲۹	۵۹	۸۰	۷۳	۲۷۴	۳۶/۶۸	
نمادها	۲۸	۵۸	۲۳	۳۷	۲۶	۲۲	۱۹۵	۲۶/۷۷	
مجموع	فراوانی	۶۶	۱۴۰	۶۷	۱۷۹	۱۲۶	۱۶۶	۷۴۲	***
	درصد	۶/۲۳	۲۵/۶۴	۵/۴۹	۲۹/۳۰	۷/۳۳	۲۶	***	۱۰۰

در ادامه نتایج تحلیل شانون ارائه می‌شود. ابتدا داده‌های بهنجار شده در جدول (۱۲) ارائه می‌گردد.

جدول ۱۲. داده‌های بهنجار شده توجه کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ایران به مؤلفه‌های هویت ملی به تفکیک هر پایه

مؤلفه	پایه	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم
فرهنگی	۰/۵۳۳	۰/۵۳۲	۰/۴۶۴	۰/۵۰۰	۰/۲۹۳	۰/۴۳۵	
سیاسی	۰/۱۹۶	۰/۰۷۸	۰/۲۹۹	۰/۲۹۸	۰/۵۳۳	۰/۴۳۵	
نمادها	۰/۲۷۱	۰/۳۹۰	۰/۲۳۷	۰/۲۰۲	۰/۱۷۳	۰/۱۳۱	

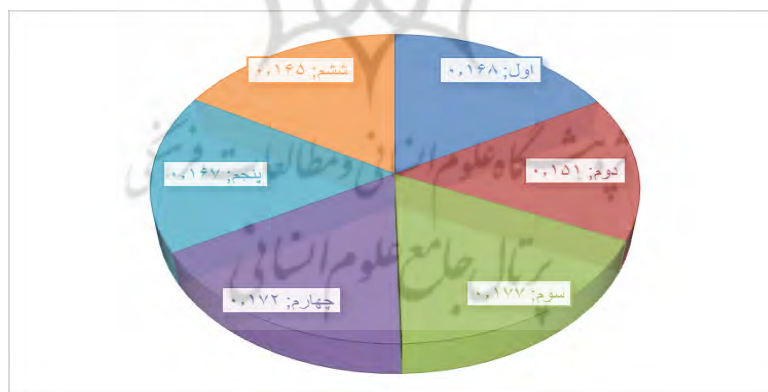
در جدول (۱۲)، داده‌های بهنجار شده توجه کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ایران به مؤلفه‌های هویت ملی به تفکیک هر پایه آمده است. پس از نرمال‌سازی داده‌ها با استفاده از فرمول مرحله دوم روش شانون مقدار بار اطلاعاتی (عدم اطمینان) هر یک از پایه‌ها به دست می‌آید که

در جدول زیر آورده شده است. در مرحله پایانی ضریب اهمیت پایه‌های مختلف با استفاده از فرمول مرحله سوم روش آنتروپی شانون به دست آمده که آن هم در جدول (۱۳) آمده و هر پایه‌ای که دارای بار اطلاعاتی (EJ) بیشتری باشد از درجه اهمیت (WJ) بیشتری برخوردار است.

جدول ۱۳. مقدار بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت هر پایه به مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ایران

پایه	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم
مقدار بار اطلاعاتی (EJ)	۰/۹۱۸	۰/۸۲۱	۰/۹۶۴	۰/۹۳۸	۰/۹۰۹	۰/۹۰۲
ضریب اهمیت (WJ)	۰/۱۶۸	۰/۱۵۱	۰/۱۷۷	۰/۱۷۲	۰/۱۶۷	۰/۱۶۵

نتایج جدول (۱۲) نشان می‌دهد که بیشترین مقدار بار اطلاعاتی (عدم اطمینان) از پایه‌های دوره ابتدایی ایران مربوط به پایه سوم (۰/۹۶۴) و کمترین مقدار بار اطلاعاتی (عدم اطمینان) مربوط به پایه دوم (۰/۸۲۱) بوده است. همچنین، نتایج جدول (۱۳) و نمودار (۲) نشان می‌دهد که بیشترین ضریب اهمیت از پایه‌های دوره ابتدایی ایران مربوط به پایه سوم (۰/۱۷۷) و کمترین ضریب اهمیت مربوط به پایه دوم (۰/۱۵۱) بوده است.

نمودار ۲. ضریب اهمیت کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ایران به مؤلفه‌های هویت ملی به تفکیک هر پایه

نتیجه‌گیری

هویت دو جنبه فردی و جمعی دارد که جنبه جمعی، هویت ملی را تشکیل می‌دهد و در قالب آن، فرد احساسات و وفاداری خود را به سرزمین و اعتقادات ابراز می‌کند. با توجه به اهمیت وجود احساس هویت ملی در تک‌تک افراد جامعه، مسئولان در تلاش‌اند تا از طرق مختلف این احساس را در بین افراد جامعه به‌ویژه کودکان و نوجوانان تقویت کرده و توسعه بدهند.

شکل‌گیری احساس هویت ملی در دانش‌آموزان در دوران تحصیل می‌تواند باعث دستیابی به ارزش‌هایی از جمله نوسازی هویت فرهنگی، رسیدن به وحدت و اتفاق نظر ملی، ایجاد پیشرفت و توسعه در جامعه و ایجاد وحدت در نظام آموزشی و جلوگیری از تهاجم فرهنگی شود (فیاض، ۱۳۸۹). در بررسی مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های اول تا ششم پایه ابتدایی، مجموع فراوانی مفاهیم هویت ملی ۷۲۴ مورد است که از آن سهم مؤلفه فرهنگی ۲۷۳ مورد، سهم مؤلفه سیاسی ۲۷۴ مورد و سهم نمادها ۱۹۵ مورد است که در بین پایه‌ها، پایه چهارم بیشترین مورد را در مؤلفه فرهنگی و پایه پنجم بیشترین مورد را در مؤلفه سیاسی و پایه دوم بیشترین مورد را در نمادها به خود اختصاص داده است.

در پاسخ سؤال اول به چه میزان در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ایران به مؤلفه فرهنگی هویت ملی توجه شده است؟ بررسی مؤلفه‌های هویت ملی همچون مکان‌های تاریخی، اساطیر ملی، آداب و رسوم، شهرها و لباس‌های ایرانی نشان داد که آرامگاه‌های بزرگان و مکان‌های تاریخی و شهرهای ایران بیشتر از سایر موارد مد نظر بوده است. در این بررسی مؤلفه فرهنگی بیشترین مورد اشاره را پایه چهارم و کمترین را در پایه اول ابتدایی داریم و بیشترین زیر مؤلفه اشاره شده به آرامگاه بزرگان است. در کتاب‌های پایه ابتدایی جمعاً ۶۴/۸ درصد از مفاهیم در قالب متن و ۳۵/۲ درصد در قالب تصویر به مؤلفه هویت فرهنگی اشاره شده است که در قالب متن می‌توان گفت مناسب ولی در قالب تصویر ناچیز است؛ زیرا بیشتر مفاهیم از طریق تصاویر بهتر انتقال و آموزش داده می‌شوند مخصوصاً در پایه‌های اول و دوم که توانایی خواندن کودکان پایین‌تر از سایر پایه‌ها است (زاویه و عزیزی، ۱۳۹۲). صالحی عمرانی و شکیباییان نیز در پژوهش خود عنوان داشته‌اند که تصاویر در کتاب‌های ابتدایی بیشتر ناظر به نمادها است و مؤلفه‌های دیگر هویت ملی بیشتر در قالب متن ارائه شده‌اند (صالحی عمرانی و شکیباییان ۱۳۸۶: ۷۸). همچنین

درویشی و احمدی در پژوهش خود عنوان کرده‌اند که توجه متوازی به مؤلفه‌های هویت ملی نشده است و بیان می‌دارند که به آثار تاریخی و لباس‌های ایرانی نسبت به بقیه مؤلفه‌ها مانند پرچم و سرود ملی توجه اندکی شده است (درویشی و احمدی، ۱۳۹۱: ۲۳).

در بررسی پاسخ سؤال دوم به چه میزان در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ایران به مؤلفه سیاسی هویت ملی توجه شده است؟ یافته‌ها نشان داد که بیشترین میزان اشاره به این مؤلفه در پایه پنجم و کمترین میزان اشاره در پایه دوم بوده است. زیر مؤلفه رهبران سیاسی بیشتر مورد توجه بوده است. از پایه سوم ابتدایی به بعد، کتابی با عنوان تعلیمات اجتماعی به مجموع دروس، اضافه می‌شود که هدف عمده این کتاب پرداختن به ابعاد سیاسی و حکومتی از قبیل قانون اساسی، روابط متقابل دولت و ملت و نظایر آن است. این مورد باعث شده است که در پایه سوم، تغییر زیادی در مؤلفه سیاسی بین این پایه و سایر پایه‌ها به وجود بیاید، بطوریکه این پایه با یک سیر صعودی از بقیه پایه‌ها پیشی گرفته است. در پایه ششم نیز میزان مناسبی از مؤلفه سیاسی دیده شده است. در پژوهش نوشادی نیز این نتیجه به دست آمده که در پایه پنجم بیشترین توجه به مؤلفه سیاسی بوده است (نوشادی، ۱۳۹۰: ۱۶۰).

در پاسخ سؤال سوم: به چه میزان در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ایران به نمادها توجه شده است؟ یافته‌ها نشان داد که پایه دوم بیشترین و پایه ششم کمترین میزان توجه را به نمادها داشته است. از این نمادها در پایه اول فقط ۲۹ مورد از کل متن و تصویر ارائه شده است و به صورت نامنظم در بین پایه‌ها پراکنده شده است. این موردی که قبلاً نیز هاشمی و قربانعلی‌زاده نیز از آن سخن رانده بودند (هاشمی و قربانعلی‌زاده، ۱۳۹۲: ۹۷). در پایه دوم بیشترین توجه به این مؤلفه آن هم در تمرین‌ها و متن دروس به نمادها شده بود. این امر حاکی از آن است که در تصاویر، توجه اندکی به این مهم شده است. این در حالی است که تصاویر در میزان یادگیری مخصوصاً در سنین ابتدایی از اهمیت بالایی برخوردار هستند. در پایه ششم کمترین میزان اشاره به این مهم شده است. این در حالی است که پایه ششم باید توجه شایان توجهی به این مؤلفه داشته باشد؛ زیرا که کودک به مرحله نوجوانی نزدیک شده و باید بیشتر نمادهای ملی کشور خود را بشناسد. این موردی بود که در پژوهش فیاض و قوشچی بدان اشاره شده بود و آنان معتقد بودند که به نمادهای ملی در حد قابل قبولی توجه نشده است (ایمانی و قوشچی، ۱۳۸۹: ۵۵). در این بخش از یافته‌ها،

یافته‌های این پژوهش با یافته‌های پژوهش درویشی و احمدی همسوست چراکه آنان نیز معتقد بودند که به نمادها ملی توجه چندانی نشده است (درویشی و احمدی، ۱۳۹۱: ۲۳).

در پاسخ به سؤال چهارم که به چه میزان کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ایران به هریک از مؤلفه‌های هویت ملی توجه نموده است؟ مؤلفه سیاسی بیشترین رتبه را در بین مؤلفه‌های نمادها، سیاسی، فرهنگی را به خود اختصاص داده است که این را می‌توان به خاطر کتاب‌های تعلیمات اجتماعی که مختص سیاست و عوامل آن است دانست. درحالی‌که باید از نظر مؤلفه‌های دیگر نیز کودکان را آگاه ساخت.

در پاسخ به سؤال پنجم که به چه میزان کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ایران به مؤلفه‌های هویت ملی به تفکیک هر پایه توجه نموده است؟ یافته‌ها نشان داد که مقدار بار اطلاعاتی از مؤلفه هویت ملی کتاب‌های دوره ابتدایی مربوط به مؤلفه هویت فرهنگی و کمترین مقدار بار اطلاعاتی مربوط به مؤلفه هویت سیاسی است. یافته‌ها نشان داد که بیشترین بار اطلاعاتی پایه ابتدایی مربوط به پایه سوم و کمترین مقدار بار اطلاعاتی مربوط به پایه دوم است. در پایه دوم به دلیل این‌که کودکان تازه توانایی خواندن و نوشتن را کسب کرده‌اند زیاد انتظاری نمی‌رود که از نظر بار اطلاعاتی مقدار زیادی را به خود اختصاص دهد ولی در پایه‌های پنجم و ششم به دلیل افزایش حجم دروس و تعداد کتاب‌ها باید بار اطلاعاتی نیز افزایش یافته باشد که این‌چنین مشاهده نشده است و این حجم بار اطلاعاتی را پایه سوم به عهده دارد. هماهنگی‌های به‌دست آمده از تحقیقات پیشین و پژوهش حاضر به‌نوعی حاکی از آن است که از لحاظ بعد هویت ملی در کتاب‌های دوره ابتدایی تغییری صورت نگرفته است و این غفلت از نظر مؤلفه‌های فرهنگی و نمادها مانند افسانه‌ها و اسطوره‌های ملی که بخش مهمی از هویت ملی را تشکیل می‌دهند بیشتر است.

پیشنهادها

در راستای تقویت هویت ملی، با توجه به یافته‌های پژوهش، برای حل مسائل و مشکلات شناسایی شده موارد زیر پیشنهاد می‌گردد:

مطابق یافته‌های جدول (۱)، با در نظر گرفتن توجه کمتر کتاب‌های درسی پایه‌های سوم (۱۵ مورد)، پایه اول (۱۷ مورد) و پایه و پنجم (۲۰ مورد)، ضروری است که میزان توجه به این

مؤلفه در پایه سوم نیز افزایش یابد و در همه پایه‌ها نگاه متوازنی نسبت به مفاهیم فرهنگی اعمال گردد.

با توجه به اختلاف فاحش پایه دوم در مؤلفه‌های سیاسی با سایر پایه‌ها لازم است میزان توجه به این مؤلفه در این پایه افزایش یافته تا به نوعی نگاه متوازنی در همه پایه‌ها به همه مؤلفه‌ها فراهم شود.

با توجه به این که سرود ملی نماد اصلی هویت ملی و اتحاد یک کشور بشمار می‌رود و با عنایت بر این که به این مهم فقط در کتاب‌های پایه ۵ ابتدایی توجه شده و در سایر پایه‌ها از این مهم غفلت شده است، پیشنهاد می‌گردد به این مهم در سایر پایه‌ها نیز توجه خاصی مبذول گردد.

فهرست منابع

۱. آذر، عادل (۱۳۸۰). «بسط و توسعه روش آنتروپی شانون برای پردازش داده‌ها در تحلیل محتوا». فصلنامه علوم انسانی دانشگاه الزهراء (س). ۳۷ و ۳۸: ۱۸-۱.
۲. ازغندی، علیرضا و محمدی‌مهر، غلامرضا (۱۳۹۴). «بازنمایی هویت ملی در کتاب‌های فارسی مقطع دبستان». فصلنامه مطالعات ملی. ۱۷ (۱)، ۳۹-۵۱.
۳. جعفری، احمد؛ یزدانی، مرجان و قبادی، مجید (۱۳۹۲). «بررسی عوامل مرتبط با هویت ملی دانش‌آموزان متوسطه شهر کرج». مطالعات ملی، ۵۸ (۲)، ۱۴۷-۱۶۸.
۴. درویشی، لیلا و پروین، احمدی (۱۳۹۱). «تحلیل محتوای برنامه‌های فرهنگی دوره متوسطه بر اساس نمادهای ملی و مذهبی». پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، ۹ (۳۵)، ۱۵-۳۲.
۵. رضایی کلانتری، مرضیه؛ حسن‌زاده، رمضان و موسوی‌جعفرکلایی، سیدمحسن (۱۳۹۰). «تأثیر مؤلفه‌های آموزش و پرورش در شکل‌گیری هویت ملی دانش‌آموزان». مدیریت و رهبری، ۵ (۳)، ۵۱-۶۶.
۶. رضوی دینانی، ابتسام؛ شریفی، هادی و علی‌بخشی، مجتبی (۱۳۸۹). «بررسی عوامل مؤثر بر هویت ملی جوانان؛ مطالعه موردی شهر اراک». ماهنامه مهندسی فرهنگی، ۲ (۱۴)، ۳۰-۴۷.
۷. رون، سید امیر (۱۳۹۰). «هویت‌یابی نسل کودک و نوجوان، تأثیر آموزش تاریخ در شکل‌گیری هویت ملی از منظر برنامه درسی». رشد آموزش، ۴۵ (۲)، ۶-۹.
۸. زاویه، سعید و عزیزی، سیده مهدیه (۱۳۹۲). «تصاویر کتاب‌های درسی و رابطه آن‌ها با هویت ملی و دینی مطالعه کتاب‌های اول و دوم دبستان». نشریه مطالعات ملی، ۵۶ (۴)، ۱۲۱-۱۴۰.
۹. صالحی‌عمران، ابراهیم و شکیباییان، طناز (۱۳۸۶). «بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی». مطالعات ملی. ۸ (۱)، ۶۳-۸۵.
۱۰. عابدی، احمد و عریضی سامانی، سید حمیدرضا (۱۳۸۲). «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی برحسب سازه انگیزه». نوآوری‌های آموزشی، ش ۵: ۲۹-۵۴.
۱۱. عبداللهی، محمد (۱۳۷۴). «هویت جمعی دینامیس و مکانیسم تحول آن در ایران». نامه انجمن جامعه‌شناسی ایران. ۱ (۱)، ۶۳-۸۳.

۱۲. علوی مقدم، سید بهنام و داور پناه، زهرا (۱۳۹۳). «تحلیل محتوای مؤلفه‌های هویت ملی در کتب آموزش زبان فرانسه دوره‌های راهنمایی، دبیرستان و پیش‌دانشگاهی». **نوآوری‌های آموزشی**، ۱۳ (۴)، ۱۱۷-۱۴۰.
۱۳. فیاض، ایراندخت و ایمانی قوشچی، فریبا (۱۳۸۹). «بررسی نمادهای هویت ملی در کتاب‌های درسی تاریخ و علوم اجتماعی دوره متوسطه رشته‌های علوم انسانی، تجربی و ریاضی فیزیک در سال تحصیلی ۸۹-۱۳۸۸». **فصلنامه روانشناسی تربیتی**، ۱۷ (۶)، ۳۰-۶۸.
۱۴. لطف‌آبادی، حسین (۱۳۷۸). **نقش مؤلفه‌های برنامه درسی در هویت دینی دانشجویان**. تهران: انتشارات سمت.
۱۵. معروفی، یحیی و پناهی‌توانا، صادق (۱۳۹۲). «کتاب‌های ادبیات فارسی دوره متوسطه و بازنمایی مؤلفه‌های هویت ملی (دیدگاه دبیران)». **مطالعات ملی**، ۵۵ (۳)، ۱۰۷-۱۲۲.
۱۶. ملکی، حسن (۱۳۸۷). **مبانی برنامه‌ریزی درسی آموزش متوسطه**. تهران: انتشارات سمت.
۱۷. منصوری، علی و فریدونی، آرزیتا (۱۳۸۸). «تبلور هویت ملی در کتب درسی بررسی محتوایی کتاب فارسی دوره ابتدایی». **مطالعات ملی**، ۲۷ (۱۰)، ۲-۴۶.
۱۸. نجارنهادی، مریم و قربانعلی‌زاده، مژگان (۱۳۹۳). «تحلیلی بر هویت ملی در کتب درسی (مطالعه موردی مطالعات اجتماعی)». **پژوهش‌های تربیتی**، ۲۹ (۳)، ۷۹-۱۰۱.
۱۹. نساج، حمید؛ مهربابی کوشکی، راضیه؛ رهبرقاسمی، محمودرضا و پوررنجبر، مهدیه (۱۳۹۴). «بررسی تأثیر ارزش‌های فرهنگی بر هویت ملی نمونه مورد مطالعه: شهروندان شهر کرمان». **تحقیقات فرهنگی ایران**، ۱ (۸)، ۱-۲۲.
۲۰. نیک‌نفس، سعید و علی‌آبادی، خدیجه (۱۳۹۲). «نقش تحلیل محتوا در فرآیند آموزش و طراحی کتاب‌های درسی». **مجله جهانی رسانه**، ۲ (۱۶)، ۱۲۴-۱۵۰.
۲۱. نوشادی، محمودرضا؛ شمشیری، بابک و احمدی، حبیب (۱۳۹۰). «نقش و کارکرد کتاب‌های تعلیمات اجتماعی پنجم دبستان و سوم راهنمایی در شکل‌گیری هویت ملی». **پژوهش‌های برنامه درسی**، ۱ (۱)، ۱۴۰-۱۶۷.
۲۲. هاشمی، سیدضیاء و قربانعلی‌زاده، مژده (۱۳۹۳). «هویت ملی در کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی». **مطالعات ملی**، ۴ (۶۰)، ۴۹-۷۹.

۲۳. هرمیداس باوند، داود (۱۳۷۷). «چالش‌های برون‌مرزی و هویت ایرانی». اطلاعات سیاسی-اقتصادی، ش ۱۲۹ و ۱۳۰: ۳۱-۲۰.
۲۴. هیئت تحریریه سایت پژوه (۱۳۸۴). تاریخ چیست؟ [درون‌خطی]. www.pajoooh.com.
25. Waltz CF, Strickland OL, Lenz ER. (2010). **Measurement in nursing and health research: Springer Publishing Company.**
26. Wentzel, K. R. (1997). "Students Motivation in Middle School: The Role of Perceived Pedagogical Caring". **Journal of Educational Psychology**, 89 (3): 411-419.

